



УДК [398.7:82-94](=161.2):355.4(470-651.1:477)"2022"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.05.1271>

КОЛИ ТРАДИЦІЯ МАЄ ЗНАЧЕННЯ: ВІЩІ СНИ ПРО РОСІЙСЬКУ ВІЙНУ ПРОТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ КУЛЬТУРИ

Оксана КУЗЬМЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0512-6388>
докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ соціальної антропології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: kuzmenko.oksana@gmail.com

Стаття написана на основі доповіді, яка була виголошена на 16 Міжнародному конгресі Товариства етнології та фольклору (16 th SIEF 2023).

Автобіографічні наративи про війну з включеними в них мотивами віщих снів, загадок про кошмари чи повні оніричні тексти стали елементами повсякденного спілкування від перших днів повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Метою статті є простежити генезу формування усних снотлумачних нарративів про російсько-українську війну, а також прагматику, наративну синтактику та фольклорну семантику. Об'єктом дослідження — українська усна снотлумачна традиція. Предметом — традиційність та способи нарації оніричних текстів «до війни», які включені в сучасний дискурсивний процес як комунікативна подія. Головне завдання дослідити сюжети та класифікувати символічні образи оніричних нарративів із мотивом «віщого» сну, механізм інтеграції «віщого» сну в індивідуальну життєву історію.

Джерельною базою статті є польовий матеріал — оніричні тексти, які походять з усних персональних нарративів, аудіозаписи яких авторка зробила упродовж березня 2022 — вересня 2023 років, а також друковані та архівні тексти, зафіксовані у рамках усноісторичних дослідницьких проектів. Теоретико-методологічна основа дослідження опирається на семантико-структурний, нарративний аналіз вербального тексту сновидіння. Допоміжними є методи включеного спостереження, автоетнографії та концептуального аналізу.

Ключові слова: сучасна фольклорна культура, життєва історія, традиція, текст, наратив, оніричний наратив, мотив «віщого» сну, символіка, російсько-українська війна.

Oksana KUZMENKO

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0512-6388>

Doctor of Science in Philology
(Ph.D. in Folklore Studies), Senior Scholar,
Leading Research Associate
of Department of Social Anthropology
The Ethnology Institute of the
National Academy of Sciences of Ukraine,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: kuzmenko.oksana@gmail.com

WHEN TRADITION MATTERS: PROPHETIC DREAMS ABOUT THE RUSSIAN WAR AGAINST UKRAINE IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN FOLK CULTURE

The article is based on a paper presented at the 16th International Congress of the Society for Ethnology and Folklore (16th SIEF 2023).

Autobiographical narratives about the current war, including motifs of prophetic dreams, nightmares, or full-oniric texts, have been elements of everyday communication since the first days of the full-scale Russian invasion of Ukraine.

The article's purpose is to trace the genesis of the formation of oral dream narratives about the Russian-Ukrainian war, as well as pragmatics, narrative syntax, and folklore semantics. The object of the study is the Ukrainian oral narrative tradition. The subject is the traditionality and ways of narrating oniric texts «before the war» that are included in the modern discursive process as a communicative event. The main task is to study the plots and classify the symbolic images of oniric narratives with the motif of a «prophetic» dream, the mechanism of integrating a «prophetic» dream into an individual life story.

The source material of the article is field material — oniric texts originating from oral personal narratives, audio recordings of which were made by the author between March 2022 and September 2023, as well as printed and archival texts recorded as part of oral history research projects.

The theoretical and methodological basis of the study is based on the semantic-structural, narrative analysis of the verbal text of the dream. The methods of participant observation, autoethnography, and conceptual analysis are auxiliary.

In conclusion, the author argues that the verbalization of dream interpretation texts has proven to be a necessary communicative practice for overcoming trauma in uncertain times. Dreams of reclaiming the «small homeland» and thoughts of Victory over the enemy as a mythical «breakthrough» prevail. Oral autobiographical narratives with episodes of significant dreams included, the prognostic effect of which is not always clear, are more an original expression of subconscious attitudes towards the war, and a way to structure the present and to some extent control the uncertain future.

Keywords: modern folklore culture, life story, tradition, text, narrative, oniric narrative, motif of a «prophetic» dream, symbolism, Russian-Ukrainian war.

«Що тільки не сниться
людям у дні війни? —
Кому бої, кому жертви, кому воріженьки,
кому купання на острові,
кому віночки з нарцисів...»
(Олег Коцарев. *Війна 2022: щоденники,
есеї, поезія. Львів; Варшава, 2023*).

Вступ. Тема цього дослідження прийшла з обставин воєнної доби. Від 24 лютого 2022 року з початком російського повномасштабного вторгнення в Україну мій дім перетворився на спільний простір порятунку і відносної безпеки. Кілька сімей біженців з Києва, Сум, Харкова жили поруч упродовж різних відрізків часу. Одна жінка приїхала 9 березня у важкому психологічному стані. У цей же день, щоб оговтатися від стресу, вона намагалася розповісти про виснажливу фізично і морально дорогу втечі з Харкова, про пережиті дні й ночі в бомбосховищі під безперервними обстрілами та ракетними ударами по рідному місту. Її усна автобіографічна оповідь починалася словами: «А мені за два дні до війни віщий сон такий приснився...». Схожа ситуація з індивідуальними снами і снотлумачними текстами, які фіксували студенти, зумовила появу триваючого дослідницького проекту «Щоденники та сні війни» у львівському Центрі міської історії [1].

Жіноча оповідь, яку я записала на диктофон трохи пізніше, 20 березня, стала прикладом персонального нарративу, який формує сучасну фольклорну культуру. Такі тексти вважають одним із видів «неформального, спонтанного та домашнього спілкування, в якому беруть участь усі учасники» [2, с. 8]. Ключовими епізодами у структурі цілісного нарративу-спогаду були три сюжети: про перебування в бомбосховищі, про важку дорогу втечі і переїзду в переповненому вщерть потязі до Львова, та сновидіння напередодні війни. Жінка побачила сон за кілька днів до 24 лютого. Вона вважала його «віщим» і таким, який необхідно переказати. І в цих неодноразово здійснених намірах предметним є те, що суб'єктивний досвід сновидіння набув не тільки «повідомлення», але нарративної форми «тексту» із значенням, різницю між якими докладно показала Патрісія Кілрое [3]. Зміст цього оніричного тексту містить і художні образи, невдовзі досвідчені (будинки без стін), і символічно-традиційні образи

(довгі столи, на яких розкладене сире м'ясо; в'янучі квіти; зграя чорних птахів) і подієвий сюжет: сновидиця йде по місту — бачить людей, які заходять у великий будинок; люди йдуть на свято — і падають в болото (№ 1)¹. Кілька тижнів опісля інша жінка розповіла свій сон «до війни», який відбувся «за два дні до початку війни» (№ 2). Отож, прагматика, нарративна синтактика та фольклорна семантика віщих снів, які були «побачені» до війни чи під час неї, зумовили мій науковий інтерес з фольклористичного боку. Висока частотність появи оніричних епізодів в усних нарративах інших оповідачів /-ок, від яких записувалися свідчення війни, підтвердило *актуальність* такого дослідження.

Автобіографічні нарративи про війну з включеними в них мотивами віщих снів, згадок про кошмари чи цілісними оніричними меморатами стали елементами повсякденного спілкування вже у перші дні повномасштабного російського вторгнення в Україну. Проте варто згадати, що ще від 2014 року переповідання «віщих» снів було практикою міжособистісної комунікації між членами родин, близьких учасників бойових дій та самих військовозобов'язаних в АТО, які «відрізняються особливим психологізмом, сюжетною повторюваністю та часто є тригерами, які сигналізують про необхідність психологічної допомоги» [4, с. 154].

Жіночі розповіді про сні, побачені напередодні знакового дня 24 лютого чи за кілька років, місяців до нього й оцінені як «віщі» тільки тепер, стали способом психосоматичного вираження загальних знань про війну, досвіду якої у більшості респонденток не було. Переказ власного чи чужого сновидіння, як твердить відома американська антропологиня, дослідниця сновидень Барбара Тедлок, є «комунікативною подією», яка має важливі причини, які спонукали поділитися розповіддю про сновидіння [5]. Гострі негативні емоції унаслідок пережитих масованих бомбардувань та обстрілів українських міст, сіл та столиці зумовило відповідні психологічні та психічні реакції українців на війну, що відобразилися у снах, як власний досвід.

Німецький історик Рейнгард Козеллек писав, що сні вказують на історію, яка має статися та «мають виразний антропологічний вимір», який дає змогу

¹ Тут і далі номер вказує на порядок тексту, який повністю подано в «Додатках» наприкінці статті.

зрозуміти дієвість суспільних катастроф. У передмові до видання текстів сновидінь з часу Третього Райху в упорядкуванні Шарлотти Берадт «Das Dritte Reich des Traumes» (Мюнхен, 1966) він ствердив, що «документальна фіксація снів є джерелом першочергового значення» [6, с. 288].

Отже, метою статті стала потреба простежити генезу формування оніричних наративів про російсько-українську війну та особливості їхньої символічної мови вираження. Предметом — традиційність та спосіб нарації оніричних текстів «до (з) війни», які включені в сучасний комунікативний процес між різними соціальними групами. Головне завдання було дослідити сюжети та ключові символічні образи оніричних наративів із мотивом «віщого» сну та категорії їхньої інтерпретації. Важливо було також прослідкувати механізм інтеграції «віщого» сну в персональний наратив, на основі якого ми спробуємо відповісти на запитання: чи можуть символічні коди сну бути пов'язаними з подальшим життям оповідачів /-ок; як і чому індивідуальна життєва історія стає тим, що шведський етнолог та антрополог Ульф Палменфельт метафорично влучно назвав «будівельним камінням для створення локальної культурної спадщини на місцевому рівні» [7, с. 63].

Джерельною базою статті є польовий матеріал — 50 записів оніричних текстів. З них 39 текстів — походять з усних персональних наративів, аудіозаписи яких авторка зробила упродовж березня 2022 — вересня 2023 років. Решта записів — друківані та архівні тексти, зафіксовані у рамках усної історичної дослідницьких проєктів. Із 22 респондентів 20 — це жінки, здебільшого середнього віку (45—65 років), а також молоді особи (21—38 років).

Історіографія досліджень символічної мови снів та снотлумачних текстів охоплює значну наукову літературу, яка показує різні теоретико-методологічні школи ХХ ст.: від європейських класиків психоаналізу (Зигмунда Фрейда, Карла Юнга) до американських філософів культури (Нормана Малкольма, Еріха Фромма, Джона Алана Гобсона та ін.). У поліфонії підходів важливе місце займають семіотики, культурні антропологі (Юрій Лотман, Барбара Тедлок, Роже Кайлюа) і фольклористи (Лія Віртанен, Анніккі Каївола-Брекенгой, Єжи Бартмінський, Станіслава Небжеговська, Віта Іванускайте-Шебутіне, Сміяна Беліч, Олександр Гура, Ми-

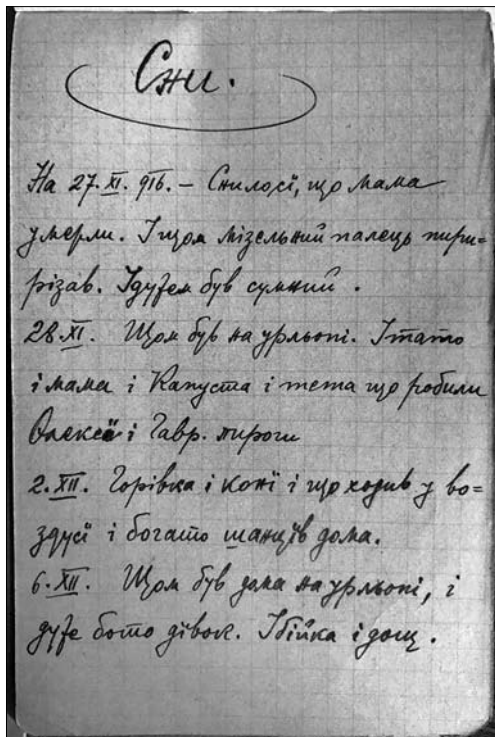
кола Дмитренко, Тетяна Шевчук, Олеся Наумовська, Дарія Анцибор, Ярина Ставицька та ін.).

Теоретико-методологічна основа дослідження опирається на семантико-структурний, наративний аналіз вербального тексту сновидіння, виражальні засоби якого часто узгоджуються із фольклорними канонами. Важливими для нас є дві теоретичні рамки: 1) рефлексивності сновидінь, що певною мірою пов'язані з дійсністю та реальним життям сновидця як опрацювання пережитого ним емоційного досвіду (З. Фрейд, М. Гальбакс); 2) герменевтичного підходу до інтерпретації снів як складних психодинамічних комунікативних подій (Б. Тедлок) та особливого виду усного оповідання та форми тексту (Л. Віртанен, П. Кіроє).

Допоміжними є методи включеного спостереження, автоетнографії та концептуального аналізу. Важливо, що як дослідниця я не була зовсім відсторонена від об'єкту дослідження. Моя власна точка зору як суб'єкта залученого до подій війни, вплинула на розуміння того, що я намагаюся розглянути. Слід враховувати також, що «війна» — це одна з ключових тем репрезентації історій про катастрофічні події, які були в минулому і які відбуваються сьогодні, і це особливий фольклорний концепт.

Основна частина. Віщі сновидіння є об'єктом дослідження сучасної європейської фольклорної культури, де його оцінюють як базовий концепт снотлумачної традиції [8, с. 148; 9, с. 130; 10, с. 23—40]]. «Віщі» сні займають окрему позицію в парадигмі фольклорних явищ, пов'язаних із процесом сновидіння, а саме: снотлумачними прикметами, переказами побутових снів, кошмарами, забобонами про сні, замовляннями на сні [11, с. 56], викликаннями снів у системі календарних обрядів [12, с. 187—206] та родинно-похоронних обрядів у голосільницьких мотивах [13, с. 230].

Семантична взаємозалежність «віщого» сну та майбутнього фольклорного героя чи героїні представлена у текстах різних жанрів. У думках, баладах, казках, переказах та оповіданнях мотив «віщого» сну може бути ключовим сюжетотворчим елементом структури і способом передачі сакральної інформації [14, с. 158], як у популярній баладі про зловісний сон королевича [10, с. 33—34] чи у закарпатській казці середини ХХ ст. «Про хлопця, що не хотів розповісти свій сон» [15, с. 38], де йдеться



Іл. 1. Сторінка з польового щоденника жовніра австрійської армії, згодом дійсного члена НТШ Ярослава Пастернака (1892—1969) із записами його снів з війни, кінець 1916 р. Джерело: Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Ф. 28-3. Од. зб. 275. Арк. 51 зв.

про трьох братів, яким батько визначає професію на основі побаченого у сні.

Переповідання снів «до війни» чи короткі записи сюжетів снів, побачених під час війни, як це робив у 1916—1917 роках Ярослав Пастернак (1892—1969) [16, арк. 51], загалом відоме і поширене явище в українській культурі ХХ ст. (див. іл. 1). Мотив «віщого» сну активний в історичних творах, зокрема в оповіданнях та піснях-хроніках. Зачин однієї із співанок, яку я знайшла у рукописах з Першої світової війни Володимира Гериновича (1883—1949), розпочинається описом сну героя-воєнка, який виявився віщим:

У неділю дуже рано сонце ся змінило,
Приснив ми ся сон дивненький, що не було мило.
 Снило ми ся, щом працював ся зі своєв родинув,
 Рідну хату, тата, маму на віки покинув.
 О не був то **сон чудесний**, лише **справедливий**
 Прийшов папір опівночи, збудив — війна жива
 [17, арк. 14].

Епітет «справедливий» у низці інших атрибутивних характеристик сну («дивненький», «чудесний»),

що є типовим поетичним засобом у баладній традиції південних слов'ян [18, с. 138], наголошує на правдоподібності сновидіння та його реалістичному прогнозі — «до війни та мобілізації».

Традиційні тлумачення сновидінь було активним і в час Другої світової війни. Відомі сюжети снів з казковими персонажами, наприклад, «[...] вулицею Писком іде дід весь у білому, вбраний як сівач із торбою через плече, і сіє жито» [19, с. 221]. Це фрагмент із переказу сновидіння літньої жінки, який у час війни став способом виявити долю громади села, яке постраждало від спалення під час німецької окупації. В особі діда-сівача прочитується юнгівська концепція архетипної постаті старого мудреця, який дає поради чи своєю появою попереджує про смертельну небезпеку [20, с. 276—277].

Мотив «перестороги» до воєнних випробувань, зокрема до примусової праці в Німеччині, знаходимо і в остарбайтерівських нарративах. У 2006 році був записаний сюжеті сну дівчини [21], померлі родичі якої не впускають її у «свій» простір, «зачинивши» вхід. Заборона «кодується» традиційною символікою сакрального часу та об'єкту — Великдень та ворота церкви.

Повстанські нарративи про визвольну боротьбу 1940—1960-х років також містять епізоди зі сновидіннями, які мають виразну прогностичну специфіку, — нерідко виступають як керівництво до дії. Наприклад, у сні матері з'являється полеглий синповстанець, який вказує на таємне місце свого поховання («Сон матері», № 5). Таке безпосереднє розкриття інформації споріднює оніричні тексти із деякими міжнародними сюжетами чарівних казок [22, с. 136], а епічний мотив «мати шукає сина на полі бою» пов'язує типологічно його з іншими творами з Першої світової війни (наприклад, із стрілецькою баладою про Крути та оніричним нарративом про вдовиного сина, загиблого «на фронті в Галіції», місце поховання якого мати знаходить за вказівками у своєму сні [10, с. 118]) та загальнофольклорною традицією формування окремої групи сновидінь, яку становлять історії матерів, які снять про своїх дітей [23].

Сюжети снів є оригінальною мовою, яку сновидці прагнуть запам'ятати і відтворити, щоб зрозуміти і «відчитати» майбутнє у непевності воєнного часу. Зі спогаду колишньої ув'язненої Аушвіцу можна до-

відатися про основну причину творення в концтаборах оніричних наративів та практик тлумачення сновидінь: «Сни в таборі і ворожіння були дуже розповсюджені. Жінки у великій кількості жили снами і хтозна, чи віра в сні не була єдиним ліком, який тримав їх у психічній рівновазі» [24, с. 72]. Отож, головна функція відчих снів з війни продиктована їхньою спрямованістю «у майбутнє» на попередження від біди, горя, смерті.

У сучасних наративах актуалізується і є важливим мотив віри / невіри у передбачення війни. Цей структурно стійкий елемент вербалізовано у зачинах («Ніч перед війною. Тобто не з двадцять третього на двадцять четверте, а з двадцять другого на двадцять третє. Ніч перед війною. При тому, що я не вірю, що буде війна...» (№ 3); «За війну ще мови не було і я, чесно кажучи, **навіть і не думала, що може бути велика війна**» (№ 4)) рідше у фінальних формулах: «Серце почало вискакувати з грудей, **розум не міг сприйняти**» (№ 2).

Особливість снів «на війну» обумовлена функцією інформувати інших, що спонукає оповідачів / -ок поділитися пережитою уві сні подією. Сюжет такого сну, на думку сновидців, має не тільки приватну індивідуальну попереджувальну дію («Оце постійно я згадую цей сон. І мені здається, що для мене він був віщим стосовно того, що тата з братом реально тоді не було дома, як і в моєму сні»²), але також колективно спрямовану дію, що має значення для усього суспільства: «Цей віщий сон побачила за два дні до початку війни. Вночі з двадцять першого на двадцять другого лютого зрозуміла, що лихо насувається і буде війна» (№ 2).

Аналіз текстів дозволив класифікувати низку образів, які є прогностичними знаками. «Позитивна» / «негативна» семантика їх здебільшого має традиційну фольклорну основу. Виділяємо такі сім груп образів-знаків: 1) астральні символи, атмосферно-природні стихії та образи ландшафту (небо, хмара, сонце, місяць, вітер, вода, море, ріка, земля, рілля, гора, ліс, очерет); 2) орнітосимволи (згряя птахів, голуби, ворони); 3) флоро- та фауносимволи (квіти, дерева, кущі, виноград, яблука, горох, змія, ведмідь), 4) образи символічного простору (вікно, двері, стіна, хата, будинок, гуртожиток, місто),

² Запис Н. Пастух 21.05.2022 р. у м. Білефельд (Німеччина) від жінки, 21 р.

5) сакральні образи (ікона, хрест, церква), 6) антропообрази (померлі родичі, дівчинка, група людей), 7) соматичні образи (сире м'ясо, кров, зуби); 8) мілітарні образи (ракета, танк, пістолет, літак, корабель); акціональні образи (горіння, збирання, лазання, падіння, співання, загрузання). Окаціональні образи охоплюють персоналії, топоси з сучасного політично-воєнного процесу (висна, мавзолей, путін, янукович, Зеленський).

Як бачимо, соматичні образи, особливо символічна універсалія «випадання зубів» зберігають високий семіотичний індекс на позначення «біди, лиха, смерті». Наприклад, чужі зуби, які випали з власного рота, були у сні однієї з оповідачок напередодні попадання російської ракети в ТРЦ в Кременчузі Полтавської обл. 27 червня 2022 р. Жінка витлумачила сон як попередження про загибель людей: «Я прокинулася і Саші кажу: «Саша, щось не то. Напевне, загине багато людей». І що ви думаєте? Це в Кременчузі сталося в цей день»³.

У двох інших снах актуалізується образ кривавого м'яса. Ця онірема типова для наративів, що віщували Першу світову війну й широко представлені у матеріалах 1925—1928 рр. за програмою К. Грушевської. Відповіді дають часто пояснення «хвороба», «слабкість» [10, с. 73, 83, 85, 98, 111]. Цей образ був типовим також у снах з Другої світової війни, зокрема в'язнів концтаборів тлумачили його до «хвороби через побиття» [23, с. 73—75].

Порівняння давніх текстів із актуальним фольклором показує цікавий приклад повтору не тільки з боку образної системи, але й синтаксичної форми вираження. Із запису 1926 р. Василя Кравченка у Житомирі від жінки 27 р.: «Ще за царя Миколи мені снилося, що він голий, тільки його порфира на ньому, й пів голови його виголено. **Навколо нього сила людського м'яса й всюди — м'ясо, м'ясо! І царь ходить по ньому...**» [10, с. 124].

Із мого запису: «Проходю у дім, де люди. Вони ідуть — а там накриті столи. На столах нема їжі ніякої. Просто от столи. Вони чимось накриті такими сірими, якимись невзначними скатертинами. І їм каже хазяйка: «Приходьте, — каже, — допоможіть там на кухні щось приготувать». **Я заховаю на цю кухню — а там м'яса! М'яса!**

³ Запис О. Кузьменко 7.07.2022 р. у м. Кракові від жінки, 47 р.

М'яса! І такі еті... м'ясорубки. Ето м'ясо мелят, мелят. І воно прям з той м'ясорубки [випадає]. Мені становиться страшно [...]» (№ 1).

Великий і незнайомий дім є центральним образом інших сучасних оніричних текстів. Візуалізація об'єктів цього простору може бути достатньо традиційною. У попередній ілюстрації — це стіл, накритий сірими (аналог «брудними») скатертинами, і кухня, де знаходиться надмір сирого м'яса. Асоціативна пара *війна* — *бенкет* відома з фольклорно-літературної традиції, а символічна прикмета червоного кольору — стійкий елемент фольклорної картини світу у змалюванні будь-якої війни.

Образ дому в оніричних нарративах з війни набуває концептуального значення, де «свій», «рідний» життєвий простір (квартира, хата) — це локус екзистенційної «зміни». Адже у час війни він не символ безпеки, спокою, а вже місце, де може чекати смертельна загроза зі сторони ворожої зброї чи війська: «[...] Я розумію, що — війна, почалась війна. І тут солдат багато, ці солдати йдуть до наших будинків, заходять до наших квартир, стукають, вибивають двері до нас, заходять, обшукують. І в мене вже локації міняються, що це вже не моя подруга, а моя племінниця, і я з нею ховаюсь на балконі. І що вони... один мене побачив, але не сказав другому — і вони вийшли»⁴.

Візуальні образи дому, побаченого у сні, можуть бути пов'язані із обов'язковими його зовнішніми атрибутами (стіни, вікна, балкон) та якісними характеристиками кольору, розміру (великий дім описано, як правило, через наявність поверхів та їхню кількість): «А дом внутрі (він такий був дуже великий, великі такі стелі, такі вікна [...] І я вдруг розвертаюся (вони ж вікна ве[ликі] — і бачу: нема стіни. Якась вона була і її нема [...])» (№ 1). Дивним чином, але руйнування будинку, сирени, вибухи, як правило, снилися до війни чи напередодні тим жінкам, хто невдовзі особисто пережили сильні бомбардування і мають досвід біженства: «Я стою в якійсь багатопверхівці. І отак ніби оця лестнична площадка, так. Але там не просто **вікна немає**, там просто **стіни немає**. І я дивлюся — це день. (Бо той сон мені, тіпа, вночі снівся). А це вдень. Я дивлюся: всі будинки, все

горить. Самольоти літають. Падають ракети. Всі будинки розбомблені, горять. Все просто в такому возні горить, що це страшно. Я чую: хтось ззаді йде. Я повертаюся — і бачу, що це мій брат стоїть. Він підходить до мене. Я кажу: «Дивись, що це таке?!» А він (ми ж разом підходимо до краю будинку і дивимся). Я кажу:

— Що це таке?!

А він каже:

— Галя, це війна.

І я прокидаюся⁵.

У просторі «свого» дому відбуваються зустрічі героїні з покійними рідними, предками, хто прийшов з «того» світу, щоб попередити про майбутні тривожні часи, заопікуватися: «І також в ті ж самі дні був сон. Також з ним [чоловіком]. Що він мені телефонує і щось хоче мені сказати, щось про дітей: «Забери дітей!» Там щось мені дає настанови: «Бери [дітей], кудись їдь, щось роби»⁶.

Побачити у сні померлого, покійних родичів, а особливо очікування чи пошук батьків, — це стійкі мотиви, які поширені у фольклорі багатьох народів. За твердженням І. Коваль-Фучило, важливими показниками при їх описі є обставини, в яких померлий з'являється, його зовнішній вигляд, вік, стать родинні зв'язки, від яких залежить прогноз [13, с. 231]. Саме тому в іншому нарративі подія «зустрічі» відбувається у знайомому оповідачці з дитинства локусі — у бабусиній сільській хаті. Очікуючи на появу дідуся, матері, сновидиця звертає увагу на хатню піч, біля якої з'являється маленька дівчинка. Оскільки, традиційне тлумачення образу дівчинки у побутовому сні — це «радість», «диво» [19, с. 70—71], «потіха» (в натальних нарративах), то у віщому сні з часу війни цей образ актуалізує традиційні знання. Вони дають імпульс тлумачення «позитивної» семантики з новими конотацією «віра у звільнення» і «щасливе майбутнє» не стільки для самої оповідачки, як для її малої батьківщини: «[...] доходу до калітки вже виходить. Повертаюся — там навес і піч була в бабці — і стоїть біля того навеса і печі дівчинка маленька. Дівчинка маленька. (І тут в Саші задзвонив телефон і я не додивилася, що там).

⁵ Запис Н. Пастух у вересні 2023 р. у м. Білефельд (Німеччина) від жінки, 39 р.

⁶ Запис О. Кузьменко 9.06.2023 р. у м. Брно (Чехія) від жінки, 39 р.

⁴ Запис Н. Пастух 21.05.2022 р. у м. Білефельд (Німеччина) від жінки, 21 р.

І потім я почала читати новини, що Херсон будуть звільнять. І я собі так вирішила, що зелені листя, що все-таки там відростають. Що може, дасть Боже, там їх звільнять»⁷.

Очікування визволення окупованих українських територій, перемоги над ворогом — це головний посыл думок, які живлять надію, що візуалізується у снах, часто з фантастичними сюжетами. Наприклад, в одному із снів (№ 3), оповідачка бачить себе в джунглях на пеньку, поряд — сидить путін. Жінка спостерігає нереальну картину, яка їй видається цілком природною: позаду путіна вилазить зелений удав, який поволі заковтує свою жертву. Оцінка путіна як винуватця війни, якому бажають смерті, трансформується, як правило, в сюжет «про похорон путіна». Я записали його як переказу у формі сильно редукованого повідомлення: «Мені приснився [сон], що путін помер. Я бачила, як його хоронили. Але я в тому участі не брала»⁸.

Путін, солдати, москва — це образи картини світу «зла», які фігурують у снотлумачних текстах. Прикметно, що вони часто у сюжетах, які демонструють вплив фольклорної культури, зокрема з народних вірувань у чарівну силу води. Наприклад, в одному із снів вербалізується мотив «потопленої москви-столиці»: «...я їжджу по цій москві і якісь довгі ці поїздки. І приїжджаю ніби ближче до центру. І кажуть, що «отут центр — там неможливо проїхати, бо там все затоплено». Весь центр москви там все затоплено. І я дивлюся, дійсно — там, як озеро...» (№ 3). Згаданий мотив ґрунтується на мас-медійній популяризації пісні із зачином «москва згоріла і втонула», яку виконує музичний гурт «Спів братів» [24]. Посилив ефект мультиплікації мотиву суспільний резонанс, який пішов після успішної операції ЗСУ у квітні 2022 року, коли було потоплено російський крейсер із назвою «москва».

Міфологічно-фольклорні значення води, як «межі» та символічного інструменту стирання різних кордонів виражені в оніричних нарративах через низку ознак (*бурлива, надмірна, темна, землиста, стояча*). В одному із снів, що має сюжеті «три

ікони у ріці», цей образ виконує смислороджуючу функцію (№ 2). У тексті символіка числа узгоджується з кількістю головних дійових осіб у родині. Образ гурту людей, які стоять у брудній воді, — символізує українських громадянами. Особливий інтерес до цієї історії зумовлений взаємозв'язком оніричного нарративу й контексту його побутування. Важливість контекстного аналізу дозволяє «прочитати» пролонговану дію декодування пророцтва «на смерть».

Автобіографічний нарратив зумовили три знакові події у житті оповідачки (війна, хвороба та смерть батька і сестри), які охоплюють в одне ціле індивідуальну й суспільну історії. Хронологія воєнної історії ще триває. Її нарративний виклад складається з кількох послідовних, але вже завершених епізодів 2022 року: 1) *23 лютого* — «межова» ніч напередодні повномасштабного вторгнення; 2) *весна-літо* — тривалі переживання батька за долю старшої дочки, яка опинилася в окупації на Херсонщині; 3) *осінь* — раптова хвороба і смерть батька в лікарні «на чужині»; 4) *24 листопада* — «неправильний» похорон батька (вимушена кремація), який співпадає у часі з операцією у сестри; 6) *січень 2023* — «сороковий день» по батькові, у який прилітає «пташка-вісник». Драматичну колізію життєвої історії оповідачка вербалізувала через декілька сеансів запису усних нарративів упродовж 2022 року. Властиво за моєї ініціативи та участі під час довірливої бесіди була «спільно сконструйована оповідь», яка є прикладом автоетнографії [26].

Кожен фрагмент цілісного нарративу має виразну жанрову та семіотичну маркованість: *віщій сон* → *персональний нарратив* про смерть і хворобу на «чужині» (батька і сестри) → *прикмета* (приліт сови) → *вірування* (про душу-пташку). Воєнний контекст дав можливість «невизначені» смисли сну витлумачити як «пророчі» і «здійснені». Окрім того, переказ сну, в якому комплекс оніїрем тісно переплітається із фольклорною снотлумачною традицією, є важливим для розмірковувань респондентки про родину, долю батька і сестри, «незавершений» похорон.

Відомо, що в українській традиційній культурі та багатьох інших європейських народів традиція похорону та поминання померлих з часом збагатилася християнськими елементами. Вважливість обов'язку молитви за померлими залишається незмінною: від-

⁷ Запис О. Кузьменко 7.07.2022 р. у м. Кракові від жінки, 47 р.

⁸ Запис О. Кузьменко 27.05.2022 р. у м. Львові від жінки, 64 р.

новити порядок світу, заспокоїти померлих та встановити «належні» стосунки мертвих з живими. Етнологи, фольклористи та антрополози стверджують унікальність та важливість повних поховальних обрядів не тільки у житті традиційних сільських громад, але також сучасних міських спільнот. Основа зв'язку «віщого» сновидіння із значущими ритуальними практиками полягає у багатогранності поховальної традиції. Відомо, що виняткова складність обрядових дійств зумовлена універсальним поглядом на смерть як на архаїчний обряд «переходу» [19, с. 13]. Дослідники наголошують на процесі занепаду обштинного похорону, який розпочався з другої половини ХХ століття. Відтоді дедалі частіше люди помирали в медичних закладах, а не у власних домівках. Ховають людину не з дому, а з каплиці при лікарні чи з крематорія. До цього часу дім померлого був основним і найважливішим простором прощання та виконання обрядів (наприклад, нічне чування при померлому). Сучасна війна внесла суттєві корективи в усі елементи похоронного ритуалу, з якими зіткнулася оповідачка. Проте її снотлумачні коментарі (зокрема спогад про ікони у хаті бабусі) допомагають зрозуміти наскільки потужним є силове поле традиційних «фононих» знань сучасної жінки, яка раннє дитинство провела у сільській місцевості Півдня України.

Збережені українські народні релігійні практики та артефакти у радянський час були вираженням «живої релігії» (за визначенням К. Воннер), своєю рідною формою опору атеїстичній системі. Чин похорону, уся повнота значень слова «поховати» означало для неї не лише відправити ритуал спільної молитви в українській церкві у Краківі, але й подбати про останню волю померлого після смерті. Невиповнені елементи, зокрема непохована урна з прахом, не засипана і не запечатана могила — усе це турбує жінку сьогодні. Змінена війною поведінково-ритуальна практика ускладнює виконання передсмертного побажання. Її батько заповів поховати себе поруч могили дружини у селі на Херсонщині⁹. Сьогодні це українське село та його кладовище зазнали руйнувань унаслідок наводнення після підриву Каховської ГРЕС. Вони все ще в окупації і на лінії фронту.

Саме через російську інвазію рідне село стає «чужим», «закритим», «небезпечним», «далеким» про-

⁹ На сьогодні прах батька похований на одному з міських цвинтарів на заході України.

стором. В автобіографічному та оніричному нарративах образи ландшафту виконують головну роль. Співвідношення реального локусу — річки Конки (притоки Дніпра) з його образом у сні посилює символічну значимість дому та родини. Онірична формула «брудна стояча вода — до смерті» у нинішній ситуації справджується з подвійною семантизацією, оскільки *брудна, каламутна вода* — це також «колотеча і слабкість» [10, с. 92], «болото». Річка за своєю природою повинна протікати. У міфологічній системі образ ріки є сакральним. Вона символізує космічні води, постійний рух часу. Отож ознака «стояча» використана жінкою для передачі свого сновидіння — це смисловий наголос, непряма вказівка на порушений уклад людського світу та світового космосу. Згадка про «болото» є також в оніричному тексті першої оповідачки, як символічний образ він слугує маркером ворога-рашиста в гумористичних пареміях з війни [28].

Пережити тривогу і складний період життя допомагають жінці вірування у безсмертя людської душі й свободу духу. Тривалість та сила фольклорної традиції щодо сприйняття орнітосимволу як образу переселеної душі, вмотивувало коментар щодо появи реальної пташки «на 40-ий день» після смерті батька. Вухата сова (*Asio otus*), мешканка лісів, прилетіла у міський парк поруч дому, де тимчасово зберігалася урна з прахом батька. Інформація про це дозволила жінці побачити у цьому певний знак і вона зробила коментар у соцмережі, який виразив оптимістичний прогноз про щасливе життя після війни і відновлення родини: «Коли помирає людина, її душа протягом якогось періоду перебуває в перехідному стані. Душі померлих посилають знаки живим близьким про те, що у них все добре. Одним із таких знаків є птаці» (Facebook, 02.01.2023).

Сова у слов'янській традиції сприймається як зловіща птаха, яка символізує самотність жінку. Існує уявлення про сову як образ душі. Протилежне сприйняття сови з позитивною семантикою, очевидно, варто трактувати через амбівалентність фольклорних образів та як випадок гібридизації віри в потойбічне життя. З війною образ сови набуває нових рольових конотацій, які зумовлені фронтowymi практиками й чутками (ілюстрацією останнього є популярний відеоролик в Тік-Ток про сову «Варю» як носійку біологічної зброї [29]).

Цей та інші оніричні наративи стали засобом продовження та підтримки спілкування жінки з близькими їй людьми. Наголосимо, що високий емоційний регістр одиничної історії «про передчасну смерть в родині» у час війни визначає не тільки минуле. На основі порівняння першого і повторного записів оніричного наративу, а також двох інших переказів снів від цієї ж респондентки, можемо ствердити, що її персональна історія більшою мірою звернена у колективне майбутнє. Загалом «віщі» сні з війни і це одна з можливостей семантичного дешифрування інформації, що дає більш впевнений погляд на буття у час війни.

«Прихід мовчазних предків, які сіли на покуті», «світло на заході», «палаюча хата, на даху якої сидить чорна двоголова ворона», «райдуга без дощу», «птахи, які падають на землю» чи «птахи, які ходять по дну моря» — це дуже цікаві оніричні сюжети, які функціонують в усній наративній формі та які мають багато паралелей з фольклорною культурою. Фактично, їхній зміст, теми і стиль, як твердила Аннікі Каївола-Брегенгой, «детерміновані не тільки індивідуально, але культурально» [30, с. 213]. Окрім того, віщі сні українців вибудовуються у певну стратегію внутрішнього спротиву злу та російській війні, яка вносить руйнування і деструктивні зміни у світопорядок та його безпеку.

Висновки. Кожен віщий сон «до (з) війни» — це спосіб вписати у лінійний життєвий простір (не) очікувану, (не)бажану чи (мало)ймовірну подію, пов'язану із триваючою війною. Образи «віщих» снів є символічним кодом, через який встановлюються відповідності між уявним і реальним світом. Їхня система — це інструменти до розкриття суті невідомих явищ і водночас пізнання життєвого досвіду самого творця оніричного наративу. Образи-знаки часто корелюються зі словником фольклорних символів, а снотлумачний коментар опирається на народні вірування. «Фонові» знання, що дають міфологічно-фольклорні уявлення про людину та її душу, про земне життя й існування після смерті.

Вербалізація снотлумачних текстів виявилася необхідною комунікативною практикою у час війни з метою подолання різних психологічних травм. Мрії про деокупацію «малої батьківщини» та думки про перемогу над ворогом як міфічним «злом» переважають. Усні автобіографічні наративи із включеними епізодами значущих снів, прогностична дія яких не

завжди вияснена, є більше оригінальним вираженням підсвідомого ставлення до війни, а також це спосіб структурувати сучасне та певною мірою контролювати невизначене майбутнє.

Розглядаючи традиційні форми опису російської війни проти України, я віддаю належне специфіці умов запису мого польового матеріалу у час війни, яка триває. Але навіть при незавершеній історії на основі зібраних текстів можна твердити, що віщі сні з цієї війни є художньо багатими зразками «особливої текстової форми, яка перетворює текст пережитого сновидіння в об'єктивний продукт» [3, с. 128]. Українська снотлумачна традиція сьогодення є важливою формою культурного відображення історії війни. Оніричні наративи з прогностичною семантикою інкорпорується в особисті наративи-свідчення, відображаючи розмаїті аспекти дійсності, що кардинально змінили життя багатьох українців.

ДОДАТКИ

№ 1 (запис О. Кузьменко 20 березня 2022 р. у м. Львові).

К. О.: Як це було? Розкажи.

Жінка, 50 р.: Як це було? А це було ... Двадцять четвертого війна почалась. А це було, мабуть, числа в началі лютого... Я шось думаю: рано усну. І такий глибокий-глибокий сон. І мені сниться, ну прям, як наяву.

Я іду і бачу таке ... місто, ну, може, село, ну, пгт¹⁰, да. І в цьому «пгт» є дома такі: і часні, і там двоповерхові, трьохповерхові. І вдруг я бачу: люди йдуть к дому так наліво (вони завертають к дому). Вони йдуть з квітами. Квітів багато, квіти різні. Такий кольоровий сон, що я даже можу сказати, які були квіти. Я можу намалювати їх даже. Вони йдуть і якомсь мені прямо, вроді, а вони повертають. Я їх питаю:

— А куди ви ідете?

— На празнік ми йдьом ... все.

— Який це празнік?

— Ну, нас запросили. Якийсь празнік.

Коли вони повертають з цими квітами, їх зустрічають (мабуть, там якісь люди, хазяєва цього дому). І вдруг ці квіти в них у руках починають якомсь так зморщуватися, чорніти. Вони так... І кожний це бачить і кожний так ці квіти кидає. Вони падають на

¹⁰ ПГТ — абр., з рос. «посёлок городского типа» = селище міського типу.

пол і така получається дорожка цeлая етiх цвeтов, якi вжe скукожилiсь. I онi кажуть:

— Мабуть, якась мошка нападаєт.

Я iду далi. Проходю у дiм, де люди. Вони iдуть — а там накритi столи. На столах нема їжi нiякої. Просто от столи. Вони чимось накритi такими сiрими, якимись невзрачними скатертинами. I їм каже хазяйка:

— Приходьте, — каже — допоможiть там на кухнi щось приготувати.

Я заходю на цю кухню — а там м'яса! М'яса! М'яса! I такi етi... м'ясорубки. Ето м'ясо мелят, мелят. I воно прям з той м'ясорубки [випадає].

Менi становиться страшно.

А дом внутрi (вiн такий був дуже великий, великi такi стелi, такi вiкна i в хороших ... гармональних цвех[тах]... в таких дуже приємних тонах, такi пастельнi). I я вдрут розвертаюся (вони ж вiкна ве[лиць] i бачу — нема стiни. Якась вона була i її нема. Я ... I менi кажуть:

— Ой, щас вiтер пiднiметься. Iди на другий поверх — там затишно.

Я пiднимаюся на другий поверх — i там стiни нема. Я дивлюсь отак, де стiни нема, i кажу:

— Це ж надо заложить... Нiч скоро! Ми ж тут як то будемо гулять.

А вони кажуть:

— А нашо її будувать? Бо й друга впаде.

Но це менi хтось каже. Я тодi спускаюся i iщу мeста на ночлег (потому, шо я думаю, шо я...). Вот.

А люди несуть їжу. Ну, вжe готову якусь. Ставлять на цей стiл. I такий ... довгий так, як на картинi тут. Поляна така i всьо ето. А там люди йдуть з цим етими [квiтами] — i починають падати. Они кудись падають, а я кажу:

— А вони куди падають?

— Та там — каже, — як болото.

Я оттуда бiгу. Бiгу, крiчу:

— Шо ж це за дiм такий!? Що ж це за ето...

I тут стая птiц летiт мне навстрiчу. (Така вона ... якась ... нi ворони, сойки што лi .. такi чернявi вони. Не сойки, потому шо вони разноцвeтнi). I она прямо надi мною «шууух» проноситься — i просипаюся.

Боже! Я бiгу бiгом к Сeрьогe, ну [до] чоловiка. I кажу:

— Сeрьога, менi такий сон приснився! Щось буде. Щось буде.

I оце двадцять четвертого таке сталося. Я не знаю: вiрити в це чи не вiрити в це: оце м'ясо i оцi квiти.

№ 2 (запис О. Кузьменко 28 березня 2022 р. у Львовi)

Жiнка, 47 р.: Цей вiщий сон побачила за два днi до початку вiйни. Вночi з двадцять першого на двадцять другого лютого зрозумiла, що лихо насувається i буде вiйна. Хоча народилася в Одесi, але для мене малою батькiвщиною є Херсонщина, а саме: рiчки, степи та кучугури Голопристанщини.

Увi снi бачила, як багато незнайомих менi людей, мiй чоловiк та я плаваємо у рiчцi Конки, що є притокою Днiпра. Вода брудна, землянистого кольору. Вiдбувається це в темрявi. Навiть мiсяць не свiтить. Вода стояча i всi пливуть наче на одному мiсцi, але тримаються поряд. Потiм бачу, що в комишах — якi висохшi та мають такий колiр сiна — лежить три, викладенi вiялом, iкони. Кожна з яких в дерев'янiй широкий рамi пiд склом (такi були у бабцi моєї i є в кожнiй хатi Херсонщини i в селах по цей день). На однiй з iкон скло було трiснуте.

Двадцять четвертого лютого прокинулася вiд ранiшнього дзвiнка свiта, який повiдомив про початок вiйни. Серце почало вискакувати з грудей, розум не мiг сприйняти.

№ 3 (запис О. Кузьменко 27 травня 2022 р. у м. Львовi)

Жiнка, 67 р.: То справдi, я... я спочатку була його забула, а потiм... То iсторичний момент. Значить так-во.

Нiч перед вiвною. Тобто не з двадцять третього на двадцять четверте, а з двадцять другого на двадцять третє. Нiч перед вiвною. При тому, що я не вiрю, що буде вiйна. Думаю собi жартома так: а як буде, то може завтра, бо завтра двадцять третє. А в них — «день армiї советской». Я щось так подумала. Так жартома дiтям сказала i пiшла спати.

У мене нiколи в життi не було вiщих снiв! Нiколи. Раз було, коли мама до мене прийшла, раз, коли тато. Пiсля їх смертi. Но то не були вiщi, то вони мене пiдтримували. Скажем так. Тут, ну щоб менi приснився, вибачте, путiн!

Я в джунглях. Сиджу на пеньку. Пеньок. Щось я впевнена, що то джунглi, бо навколо такi, знаєте, не наші рослини, величезнi дерева якiсь такi-во,

як ліани. Знаєте. Я то всьо дуже добре бачу. Якись такі квіти яскраві. Тобто не наша абсолютно природа. Я сиджу. Навпроти мене отак [показує] (як пані Наталя сиділа), сидить путін. Теж на пеньку. Я — пеньок і так він. І так дивимось один на одного. Не говоримо. Я думаю, що я буду з тобою сволочню говорити, я з тобою не говорю. Ну і він зі мною не говори. Та й так сидимо. Так, якби тягне, щось чекає. І він ніби на щось чекає. Відчуття чекання. Є відчуття саме «чекання». Тут я дивлюся: позаду нього з тих хащів виповзає удав. Величезний! Якби я любила путіна, то би сказала: «Йди звідтам!». Удав ззаду — а я ся тішу. Сиджу та й тішуся. Удав щораз ближче. (А найцікавіше от, я не можу зрозуміти того «чому удав яскраво зеленого кольору? Не чорний, не бронзовий, не сірий, а саме яскраво зелений, навіть такий світло зелений, як салатувий»).

[Н. Н.] Видно, пофарбований...

Я не знаю. Може то зелене — «надія», може, то Зеленський. Я навіть по-всякому думаю тоді, знаєте. Що ще таке незрозуміле. Ну, повзе він.

[К. І.]: То Зеленський.

Я й про що й кажу! Так помаленьку повзе, а я спостерігаю. Помаленьку, помаленьку і з-заду він, все з-заду. І він піднімається як кобра, знаєте, як вона в стойку, коли вона хоче напасти. Вона піднімається, розкриває пащу і дуже повільно наближається до голови путіна і помаленьку ту голову заковтує. (Мені здається, що він якраз здурів з голови. В нього всьо пішло з голови. Голова в нього вже в того в удава. Він вже нею не думає. Бо інакше людина щось мислила, що вона робить. Так?).

І тоді помаленьку такими рухами заковтує його, заковтує і заковтує. Я бачу ножки вже дригаються [сміється]. Заковтнув. І ліг той удав. Ліг. Але я не боюся, що він мене буде ковтати, бо в нього величезний живіт. Куди вже я вміщуся? Хоч я невеличка, но не вміщуся. Значить, лежить. І думка яка цікава, християнська [підкреслено іронічно]: «О! в животі нічого не рухаються, значить «здох» [сміється]. Чисто християнка, розумієте? Значить: путін здох.

І на тому я прокидаюся.

[Н. Н.]: Отак воно й буде...

І скажіть мені, що то: путін, удав, початок війни. Я не політик, не... не там якийсь аналітик військовий. Чого мені мав приснитися такий сон?!

№ 4 (запис О. Кузьменко 18 квітня 2023 р. у Львові)

Жінка 55 р.: Оце сни. Мені чогось... мені здається, що мені якраз «на ковід» сняться **віщі сни**. За війну ще мови не було і я, чесно кажучи, навіть і не думала, що може бути велика війна. Ну, навіть в голові у мене не було. Попри те, що якісь там розмови велися, але, ну, я про це не думала.

Але сняться мені сон. Ніби я на якомусь автобусі. Причому це такий рейсовий міський автобус, який їде по місту. Як то по спальним мікрорайонам. Якась дорога там. Якись краєвиди. Вони міняються. І будинки. Я їду з одного мікрорайона в інший ще звертаю увагу, що я не знаю як там квиток закомпастувати, щоби не їхати без білета, щоби все правильно було. Потім ніби щось таке, що це москва, що я по москві їду.

Далі я їжджу по цій москві і якісь довгі ці поїздки. І приїжджаю ніби ближче до центру. І кажуть, що «отут центр — там неможливо проїхати, бо там все затоплено». Весь центр москви там все затоплено. І я дивлюся, дійсно — там, як озеро. Озеро. Повністю отак **далі все йде вода**. І там ні містка нема, ні нічого. Тобто, що проїзду там нема. І вода. Я тоді... тоді теж звертаю. Розвертаюся, не їду туди. Розвертаюся, далі їду в якийсь мікрорайон. І по часу то якась така пізне літо — початок осені. Дивлюся: якийсь там виноград росте. На деревах якісь фрукти вже дозрілі, яблука. Тобто якийсь урожай. І підїжджаю до якогось будинку. Звичайний багатоквартирний будинок поверхів на дев'ять. І внизу під тим будинком стоять якісь люди. І це якийсь місцевий хор жителів і вони починають співати. І так гарно, дружненько, знаєш, як ото наші вміють: «Батько наш Бандера, України — мати» і далі. І я собі так думаю: хм, і в москві українці є.

А потім я вже там думала: що ж там з москвою? І потім, як війна почалася, думаю: точно, капець їй буде.

№ 5. Сон матері (запис О. Кузьменко, О. Голубець 4 липня 2018 р. у с. Баян Березів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Урбанович Ганни Дмитрівни, 1923 р. нар., у с. Вижн. Березів, була в УПА зв'язковою під псевдо «Дзвінка»).

[...] Тото большевики захищували трупів. Як убивали, забирали трупи. Мали там, ади, коло ріки, скидали в яму. В ямі.

Та одного хлопця нашого убили. Та було весіле. Та й були партизани на весілю. Та й пішли на весіле хлопці погуляти. А там підвели таки той кнезь, на руку був він з ними, з Березова, «Зойчин» він називав сі. То того хлопця... тих двох хлопців, що їх на весілю вбили та й большевики захапали та й коло ріки в Яблуніві була яма і в ту яму їх там кинули. І там ще були трупи, не лиш вони.

А була вижноберезівська жінка (молода така, молода дуже, що у большевиків вона була. З большевиками. То в Яблуніві... там була). А це жінка, мама цього хлопця, підійшла тоту та й справила: «Де він? Де його кинули?» А це поїхала мама та й ще з однов поїхали вночі та й того трупа свого вкрали. І перед тим снить сі їй, що каже цей, що разом вони вбиті: «Як будете забира́ти свого, возьміть і мене́ відти».

Вони ту яму відгреблі, бо то трохи було так. А той верхній, а її спідний. Вони сего не берут, а свого — на фіру, та й додому. Якось так соломи, що ніби солому везут. Та й привезли додому. А того не взели хлопці, що просив сі у сні, «би с ти і мене взели». Та й такé.

- Щоденники та сні війни. Документування досвідів війни. URL: <https://www.lvivcenter.org/researches/diaries-and-dreams-of-the-war/> (дата звернення: 19.09.2023).
- Frank R. *Newslore: Contemporary Folklore on the Internet*. Mississippi: University Press of Mississippi, 2011. 224 p.
- Kilroe P. The Dream as Text, The Dream as Narrative. *Dreaming*. 2000. Vol. 10. № 3. P. 125—137.
- Анцибор Д.В. *Онiрична парадигма у фольклорi*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 — фольклористика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 241 с.
- Tedlock B. The New Anthropology of Dreaming. *Dreams*. Eds. by K. Bulkeley. New York: Palgrave Macmillan, 2001. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-137-08545-0_17 (дата звернення: 10.05.2022).
- Козеллек Р. Терор і сновидіння. *Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу*. Пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2005. С. 281—301.
- Palmenfelt U. Narrating Cultural Heritage. *Journal of Ethnology and Folkloristics*. 2011. № 4 (1). P. 63—73.
- Virtanen L. Dream-telling Today. *Studies in Oral Narrative*. Ed. A.-L. Siikala (Studia Fennica, 33). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1989. P. 137—145.
- Niebrzegowska S. *Polski sennik ludowy*. Lublin: Wydwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, 1996. 297 s.
- Шевчук Т., Ставицька Я. *Українська снотлумачна традиція початку ХХ століття (розвідки та тексти)*. Київ: Дуліби, 2017. 224 с.
- Анцибор Д. Онiрична парадигма у фольклорi. *Мiфологія і фольклор*. 2012. № 4. С. 55—58.
- Серебрякова О. *Шлюбні ворожіння в календарній обрядовості українців*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2022. 248 с.
- Коваль-Фучило І. *Українські голосіння: антропологія традиції, поетика тексту*. Київ: ІМФЕ, 2014. 360 с.
- Ставицька Я.В. Віщій сон у наративній структурі народної казки. *Слов'янський світ*. 2017. Вип. 16. С. 148—172.
- Сенько І. *Слухай сину... Фольклорні скарби подружжя Марії і Михайла Сеньків із закарпатського села Келечин у записах їх сина Івана*. Ужгород: ТИМРАНИ, 2022. 396 с.
- Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Ф. 28—3. Од. зб. 275. 51 арк.
- Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Ф. 28—3. Од. зб. 248. 24 арк.
- Карацуба М.Ю. Мотив сну в народних баладах південних слов'ян. *Слов'янський світ*. 2017. Вип. 16. С. 134—147.
- Народний сонник. Упоряд., записи, передмова М. Дмитренка. Київ: Народознавство, 2000. 224 с.
- Юнг К.Г. *Архетипи і колективне несвідоме*. Пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. О. Фешовець. Львів: Астролябія, 2013. 588 с.
- «Forced Labor 1939—1945»: Interview Archive. Maria A. Interview za 506, 25.05.2006. URL: <https://archiv.zwangsarbeit-archiv.de/en/interviews/za506> (дата звернення: 19.09.2020).
- Gulyás J. A Function of Dream Narratives in Fairy Tales. *FOLKLORE*. 2007. № 36. P. 129—140.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė V. Susapnuota bendrystė: namiškių ryšiai tradiciniuose sapnų pasakojimuose *Tautosakos darbai*. 2016. Vol. 51. P. 111—127.
- Суви́нські Р. *Сны оboзowe w пам'яці оcalatych z Auschwitz*. Оświęcim: Państwowe muzeum Auschwitz-Birkenau, 2016. 104 s.
- Москва згоріла і втонула» набрала 3 млн. переглядів: як гурт із Черкас став популярним. *5 канал*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lcqIO2snkFg> (дата звернення: 10.09.2023).
- Ellis C., Adams T.E., Bochner A.P. Autoethnography: an overview. *Historical Social Research*. 2011. № 36 (4). P. 273—290.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė V. Rūpesčio ir paguodos sapnai: laidotuvių apeigų refleksijos sapnų pasakojimuose. *Tautosakos darbai*. 2022. Vol. 63. P. 11—34.

28. Kuzmenko O. «Russians in the Ukrainian Folklore from the 20th and Early 21st Centuries: The Dynamics of the Images and Contexts». *Tautosakos darbai*. 2022. Vol. 64. P. 15—56.
29. Сова «Варя» працює у розвідці. Українські Tik-Tok-Війська UA. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4qYZjK5zohE> (дата звернення: 02.06.2023).
30. Kaivola-Bregenhøj A. Dreams as Folklore. *Fabula*. 1993. Bd. 34. № 3—4. P. 211—224.
- REFERENCES
- Diaries and Dreams of the War. Documenting Experiences of War*. Retrieved from: <https://www.lvivcenter.org/researches/diaries-and-dreams-of-the-war/> (Last accessed: 19.09.2023) [in Ukrainian].
- Frank, R. (2011). *Newslore: Contemporary Folklore on the Internet*. Mississippi: University Press of Mississippi.
- Kilroe, P. (2000). The Dream as Text, The Dream as Narrative. *Dreaming*, 10, 125—137.
- Antsybor, D.V. (2015). *The paradigm of Onyric Folklore*. Dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences in the specialty 10.01.07. Folklore Studies. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv [in Ukrainian].
- Tedlock, B., & Bulkeley, K. (Ed.). (2001). *The New Anthropology of Dreaming. Dreams*. New York: Palgrave Macmillan. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-1-137-08545-0_17 (Last accessed: 10.05.2022).
- Kozellek, R. (2015). Terror and Dreams. In *The past future. On the semantics of historical time* (Pp. 281—301). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Palmenfelt, U. (2011). Narrating Cultural Heritage. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 4 (1), 63—73.
- Virtanen, L., & Siikala, A-L. (Ed.). (1989). Dream-telling Today. *Studies in Oral Narrative. Studia Fennica*, 33, 137—145.
- Niebrzegowska, S. (1996). *Polish Folk Dream Book*. Lublin: M. Curie-Sklodowska's University Press [in Polish].
- Shevchuk, T., & Stavtyska, J. (2017). *Ukrainian Oneirocritical Tradition of the Early Twentieth Century (research and texts)*. Kyiv: Duliby [in Ukrainian].
- Antsybor, D.V. (2012). The paradigm of Onyric Folklore. *Mythology and Folklore*, 4, 55—58 [in Ukrainian].
- Serebriakova, O. (2022). *Marriage Divination in the Calendar Rituals of Ukrainians*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Koval-Fuchylo, I. (2014). *Ukrainian Lamentations: Anthropology of Tradition, Poetics of Text*. Kyiv: NAS of Ukraine; Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology [in Ukrainian].
- Stavtyska, Y.V. (2017). Prophetic Dream in the Narrative Structure of a Folk Tale. *Slavic World*, 16, 148—172 [in Ukrainian].
- Senko, I. (2022). *Listen, son... Folklore treasures of the couple Maria and Mykhailo Senko from the Transcarpathian village of Kelechyn in the records of their son Ivan*. Uzhhorod: TIMRANI [in Ukrainian].
- Scientific archival fonds of manuscripts and phonorecordings of the Rytsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the NAS of Ukraine*. F. 28—3. Od. seve. 275. Arc. 1—51 [in Ukrainian].
- Scientific archival fonds of manuscripts and phonorecordings of the Rytsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the NAS of Ukraine*. F. 28—3. Od. save 248. Arc. 1—24 [in Ukrainian].
- Karatsuba, M.Y. (2017). The motif of sleep in folk ballads of the Southern Slavs. *Slavic World*, 16, 134—147 [in Ukrainian].
- Dmytrenko, M. (Ed.). (2000). *Folk dream book*. Kyiv: Narodoznannya [in Ukrainian].
- Jung, C.G., Kotiuk, K., & Feshovets, O. (Ed.). (2013). *Archetypes and the Collective Unconscious*. Lviv: Astrolabe [in Ukrainian].
- «Forced Labor 1939—1945»: Interview Archive. Maria A. Interview za 506, 25.05.2006. Retrieved from: <https://archiv.zwangsarbeit-archiv.de/en/interviews/za506> (Last accessed: 19.09.2020) [in Ukrainian].
- Gulyas, J. (2007). A Function of Dream Narratives in Fairy Tales. *FOLKLORE*, 36, 129—140.
- Ivanauskaitė-Seibutiene, V. (2016). Dreamed communion: household relations in traditional dream stories. *Folktales works* (Vol. 51, pp. 111—127) [in Lithuanian].
- Cywinski, P. (2016). *Camp Dreams in the Memory of Auschwitz Survivors*. Auschwitz: Auschwitz-Birkenau State Museum [in Polish].
- «Moscow Burned and Drowned» has gained 3 million views: how a band from Cherkasy became popular. *Channel 5*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=lcqIO2snkFg> (Last accessed: 10.09.2023) [in Ukrainian].
- Ellis, C., Adams, T.E., & Bochner, A.P. (2011). Autoethnography: an overview. *Historical Social Research*, 36 (4), 273—290.
- Ivanauskaitė-Seibutiene, V. (2022). Dreams of Cars and Consolation: Reflection of on Funeral Rites in the Dream Narratives. *Folklore Studies*, 63, 11—34 [in Lithuanian].
- Kuzmenko, O. (2022). «Russians in the Ukrainian Folklore from the 20th and Early 21st Centuries: The Dynamics of the Images and Contexts». *Tautosakos darbai* (Vol. 64, pp. 15—56).
- The owl «Varya» works in Reconnaissance. Ukrainian Tik-Tok Army UA*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=4qYZjK5zohE> (Last accessed: 02.06.2023) [in Ukrainian].
- Kaivola-Bregenhøj, A. (1993). Dreams as Folklore. *Fabula*, 3—4 (Vol. 34, pp. 211—224).